

Bernhard Schlink

OLGA

prevedel
Brane Čop

Prvi del

»Z njo ni težav, najraje stoji in gleda.«

Soseda, pri kateri je mama puščala hčerko, tega sprva ni mogla verjeti. A je bilo res tako. Deklica, stara leto dni, je stala v kuhinji in si ogledovala stvar za stvarjo. Mizo s štirimi stoli, kredenco, štedilnik s ponvami in zajemalkami, pomivalno korito, ki je bilo obenem umivalnik in je imelo zgoraj ogledalo, okno, zavese, nazadnje še luč, ki je visela na stropu. Nato je naredila nekaj korakov in obstala pred odprtimi vrati v spalnico in si še tu vse ogledala. Posteljo, nočno omarico, omaro, predalnik, okno in zavese in nazadnje spet luč. Gledala je z zanimanjem, čeprav sosedino stanovanje ni bilo nič drugače izrisano in tudi komaj kaj drugače opremljeno kot pri starših. Ko je soseda mislila, da si je majhna, nema deklica vse ogledala, kar se v dvosobnem stanovanju da videti – stranišče je bilo na stopnišču –, ji je pomagala zlesti na stol pri oknu.

Četrta je bila revna in za vsako visoko hišo je bilo tesno dvorišče in še po ena hiša. Ozka ulica je bila polna ljudi iz teh hiš, iz tramvajev, ciz, s katerih so prodajali krompir in zelenjavo in sadje, polna mož in žena, ki so s pladnjev, obešenih okoli vratu, prodajali šaro in cigarete in vžigalice, polna fantov, ki so prodajali časopise, žensk, ki so prodajale sebe. Po vogalih so

postavali možje in čakali na priložnost, kakršnokoli priložnost. Vsakih deset minut sta konja potegnila voz po tračnicah, in deklica je zaploskala.

Tudi ko je bila starejša, je deklica rada na miru postala in pogledala. Saj ne, da bi imela težave s hojo, hodila je spretno in zanesljivo. Hotela je opazovati in dojemati, kaj se okoli nje dogaja. Starša sta se komajda pogovarjala drug z drugim in komajda z njo. Da je poznala besede in pojme, se je lahko zahvalila sosedu. Ta je govorila rada in veliko, po padcu ni mogla več delati in je velikokrat vskočila namesto dekličine mame. Kadar je šla z deklico iz hiše, je hodila le počasi in se spet in spet ustavljala. Govorila pa je o vsem, kar je bilo mogoče videti, razlagala in presojala in poučevala je, da se je deklica ni mogla naposlušati, in počasna hoja in stalna zaustavljanja so ji bila pogodu.

Sosedu se je zdelo, da bi se deklica morala več igrati z drugimi otroki. Po temačnih dvoriščih in vežah pa je šlo bolj na grobo, kdor se je hotel uveljaviti, se je moral boriti, in kdor se ni boril, so ga tlačili. Otroške igre so bile prej priprava na boj za obstanek kot pa zabava. Deklica se ni bala in ni bila šibka. Le igric ni marala.

Naučila se je brati in pisati, še preden je šla v šolo. Sosedu je sprva ni hotela naučiti, da se ne bi v šoli dolgočasila. Nazadnje pa jo je vendar, in deklica je prebrala vse, kar je našla pri njej, *Grimmove pravljice*, *Hoffmannovih 150 moralnih pripovedk*, *Usode punčke Wunderhold* in *Petra Kuštra*. Dolgo časa je brala stoje, naslonjena na kredenco ali okensko polico.

Dolgočasila pa bi se deklica v šoli tudi, če še ne bi znala brati in pisati. Učitelj je štiridesetim učenkam s palico vtepal črko za črko. Branje in ponavljanje prebranega, pisanje in prepisovanje napisanega je bilo puščobno. Deklica pa se je željno učila računanja, da je lahko kontrolirala prodajalca pri nakupovanju, rada je prepevala in pri pouku domoznanstva je učitelj vodil razred na izlete, in tako je deklica spoznala Breslau (danes Wrocław, op. prev.), mesto in okolico.

Spoznala je, da odrašča v revščini. To, da je bila šola, nova stavba iz rdeče opeke ter z zidci in pilastri iz rumenega peščenjaka, lepša od drugih hiš v četrti, še ni pomenilo, da so bile druge zgradbe bedne. Šola je šola. Ko pa je deklica videla sijajne stanovanjske stavbe ob širokih cestah, vile z vrtovi, mogočne javne zgradbe in velikopotezne trge in druge površine ter na bregovih in mostovih zadihala svobodneje, je dojela, da v njeni četrti stanujejo reveži in da spada mednje.

Oče je delal v luki, kadar pa tam ni bilo dela, je posedal doma. Mati je bila perica, hodila je po perilo k premožnejšim ljudem in ga v culi na glavi nosila domov in ga opranega in zlikanega, zavitega v rjuho, na glavi spet nosila nazaj. Delo je imela vse dni, toda prinašalo je le malo.

Ko očetu pri pretovarjanju premoga več dni ni uspelo zatisniti očesa in sleči obleke, je zbolel. Glavobol, vrtoglavica, vročina – mati mu je z mokro krpo hladila čelo in meča. Ko se je prestrašila rdečkastega izpuščaja na trebuhu in ramenih in poklicala zdravnika, je imela vrtoglavico in vročino že sama, zdravnik pa je diagnosticiral tifus in oba spravil v bolnišnico. Slovo od deklice je bilo kratko.

Staršev ni več videla. Da se ne bi našla, ju v bolnišnici ni smela obiskovati. Soseda, ki jo je vzela k sebi, je govorila, da bo s starši še vse v redu, dokler po enem tednu ni umrl oče in po desetih dneh še mati. Rada bi ostala pri sosedu in sosedu bi jo rada obdržala. Očetova mati pa se je odločila, da jo bo vzela k sebi na Pomorjansko.

Že prve dni, ko je stara mama poskrbela za pogreb, razpustila gospodinjstvo in deklico izpisala iz šole, se nista ujeli. Stara mama se s sinovo poroko ni strinjala. Na svoje nemštvo je veliko dala in je Olgo Nowak, pa čeprav je tekoče govorila nemško, odklanjala kot ženo za svojega sina. Tudi s tem se ni strinjala, da sta starša hčerko poimenovala po materi. Ko bo pod njenim varstvom, bo deklica namesto slovanskega dobila nemško ime.

Toda Olga si ni pustila vzeti imena. Ko ji je stara mama poskusila razložiti pomanjkljivosti slovanskega in prednosti nemškega imena, jo je Olga samo gledala, ne da bi jo razumela. Ko ji je stara mama ponujala nemška imena, ki so se ji zdela dobra, od Edeltraud do Hildegard, se ni hotela odločiti za nobeno. Ko je stara mama oznanila, da je zdaj dovolj in da ji je ime Helga, kar je skoraj tako kot Olga, je prekrizala roke, utihnila in se ni odzivala na nagovarjanje s Helgo. To se je dogajalo na vlaku iz Breslaua na Pomorjansko in prve dni po prihodu. Potem je stara mama popustila. Toda Olga je bila zanjo odslej kljubovalna, nevzgojena, nevhvaležna deklica.

Olgi je bilo vse tuje: po velikem mestu majhna vas in prostrana dežela, po dekliški šoli z velikim številom

razredov šola s fanti in dekleti v enem prostoru, po živahnih Šlezijcih umirjeni Pomorjanci, po prisrčni sosedi odklonilna stara mama, po svobodnem branju delo na njivi in vrtu. Uklonila se je, kot se ukloni reven otrok že od mladega. Želela pa si je več kot drugi otroci, več učenja, več znanja, več obvladovanja. Pri stari mami ni bilo ne knjig ne klavirja, in Olga učitelju ni dala miru, dokler ji ni posojal knjig iz lastne knjižnice, in organistu, dokler ji ni razložil orgel in ji dovolil vaditi na njih. Ko se je pripravljala na birmo in se je župnik odklonilno izrazil o Jezusovem življenjepisu Davida Friedricha Strauša, ga je pripravila do tega, da ji ga je posodil.

Bila je osamljena. Na vasi je bilo manj igranja kot v mestu, otroci so morali delati. Če so se igrali, ni šlo nič manj grobo, Olga pa je bila dovolj spretna, da se je uveljavljala. Ni pa zares spadala sem. Hrepenela je po takih, ki ravno tako niso sodili sem. In je nekoga našla. Tudi on je bil drugačen. Od samega začetka.

Takoj ko se je naučil stati, je že hotel teči. Ker mu ni šlo dovolj hitro, če je postavljaj nogo pred nogo, je stopalo dvignil, še preden je drugo postavil na tla, in padel. Vstal je, naredil korak in naslednjega, se zdel sam sebi prepočasen, se odrinil z eno nogo, še preden je z drugo prispel, in spet padel. Vstajal, padal, vstajal – nestrpno in neumorno je nadaljeval. Noče hoditi, dirjal bi rad, si je mislila mati, ko ga je gledala in zmajevala z glavo.

A tudi ko se je naučil, da sme noga s tal šele po tem, ko druga že pride do tal, mu ni bilo do hoje. Capljaj je z urnimi drobcenimi koraki in starša sta se, kadar sta mu nataknila povodec in ga vodila na vrvici, kar je takrat ravno prišlo v modo, zabavala, saj je fantiček na sprehodu cukal kot majhen poni. Obenem sta bila malce v zadregi, drugim otrokom je šlo s povodcem bolje.

Pri treh letih je že dirjal. Dirjal je po prostrani trinadstropni hiši z dvema podstrešjema, po dolgih hodnikih, po stopnicah gor in dol, skozi sobe, ki so se odpirale druga v drugo, čez teraso v park, čez njive in v gozd. Ko je začel hoditi v šolo, je tja dirjal. Ne zato, ker bi se pri vstajanju obiral, mečkal pri pranju zob ali kako drugače zamudil. Preprosto je raje tekal kot hodil.

Spočetka so drugi otroci tekli z njim. Oče je bil najbogatejši mož v vasi, na svojem posestvu je številnim dajal delo in jelo, posredoval je pri prepirih, skrbel za cerkev in šolo in poskrbel, da so možje pravilno volili. Zato so otroci sina cenili in ga posnemali, dokler ga niso od njih odtujili spoštovanje, ki mu ga je izkazoval učitelj, ter razlike v manirah, govorjenju in oblačenju. Morda bi mu radi sledili, če bi hotel biti njihov vodja. A to ga ni zanimalo, pa ne zato, ker bi se imel za kaj boljšega, ampak zaradi svojeglavosti. Ostali naj se grejo svoje igre, on se bo šel pa svoje. Ni jih potreboval. Za dirjanje pa še toliko manj.

Ko jih je imel sedem, sta mu starša poklonila psa. Ker sta cenila Anglijo in občudovala kraljico Viktorijo, vdovo po cesarju Frideriku, sta izbrala borderskega ovčarja, angleškega čuvaja, ki naj bi sina pri dirjanju spremljal in pazil. To je tudi počel, vedno spredaj, s pogostim pogledovanjem nazaj in dobrim občutkom za to, kam je sin hotel.

Tekala sta po poljskih poteh in obmejkih, gozdnih poteh in presekah, pogosto pa tudi čez drn in strn in skozi log in les. Sin je oboževal odprto polje in svetlo hosto, ko pa je koruza stala že visoko, je dirjal med stebli, ki jih je hotel občutiti na golih rokah in nogah, dirjal je tudi skozi podrast, da ga je spraskala in skuštrala in se ji je lahko iztrgal, če ga je hotela zagrabit. Ko so bobri zgradili jez in zaježili potok, da je nastal tolmun, je tekel skozenj. Nič ga ni moglo ustaviti, nič.

Vedel je, kdaj je vlak pripeljal na kolodvor in kdaj je odpeljal, zdirjal je na kolodvor in tekel skupaj z vlakom in ob njem, dokler ga ni prehitel še zadnji vagon.

Večji ko je bil, dlje časa je lahko z vlakom tekel vštric. A mu ni šlo za to. Vlak ga je potegnil do točke, ko mu srce ni moglo biti hitreje in ko ni mogel zajemati sape hitreje. Do te točke je lahko prišel tudi sam, lepše pa se mu je zdelo, če ga je do nje popeljal vlak.

Poslušal je, kako sope in kako mu razbija srce. Poslušal je, kako udarja z nogami po tleh, enakomerno, zanesljivo, lahkotno. In vsak pristanek je imel v sebi že vzlet, vsak vzlet pa že polet. Včasih mu je bilo, kakor da lebdi.

Starša sta ga krstila za Herberta, ker je bil oče soldat z dušo in telesom in je po bitki pri Gravelotti prejel železni križec – in za sina si je zaželel ravno ime Herbert, po sijajnem vojščaku. Sinu je razložil pomen imena in Herbert je bil nanj ponosen.

Tudi na Nemčijo je bil ponosen, na mlado cesarstvo in mladega cesarja, na očeta, mater, sestro in družinsko lastnino, mogočno posestvo, odlično stavbo. Samo asimetrija prednje fasade ga je jezila. Vhodna vrata so zdrknila na desno, tako da so bila pod petimi simetrično razporejenimi okni gornjih nadstropij ter pod streho tri okna na levi ter eno na desni strani. Nihče ni znal razložiti motnje v somernosti; stavba je bila stara več kot dvesto let, v lasti družine pa je bila šele eno generacijo.

Ko je stari oče posest odkupil od obubožanega plemiča, se je nadejal, da mu bodo podelili plemiški naziv, če ne njemu, pa vsaj očetu, junaku z Gravelotte. Tudi oče je upal na naslov plemiča, ki sodi k viteški posesti in železnemu križcu. A je ostalo pri imenu Schröder, h kateremu je kasneje Herbert s pomišljajem dodal naziv posesti, ker ni želel biti le neki Schröder med mnogimi.

Kljub sanjarjenju o višjem sta bila stari oče in oče trezna in prizadevna. Posest sta spravila pokonci,

zgradila tovarno sladkorja in pivovarno in imela dovolj denarja, da sta lahko špekulirala z delnicami. Družini ni nič manjkalo, bratu Herbertu in sestri Viktoriji pa so izpolnili vsako željo, če je le bila razumna – ne opravičila za izostanek od pouka ali bogoslužja, temveč pot v Berlin, ne romanov, temveč zgodovinska dela o očetnjavi, ne angleške makete železnice z lokomotivo na paro, temveč čoln in puško. Potem ko sta štiri leta z vaškimi otroki obiskovala ljudsko šolo, so brata in sestro začeli poučevati na domu – učitelj za matematiko in naravoslovje in učiteljica za kulturo in jezike. Herbert se je učil violino, Viktorija pa klavir in petje. Ob tem je Herbert pomagal na posestvu, da mu bo kasneje jasno, kaj lahko pričakuje od upravnika ter hlapcev in dekel.

Ko je bil Herbert na vrsti za pripravo na birmo, je šla nanjo tudi Viktorija, čeprav je bila za celo leto mlajša in s tem premlada. Starša sta želela, da bi otroka enako kot osnovnošolski pouk tudi birmansko pripravo opravila skupaj z vaškimi otroki, obenem pa ni sta želela Viktorije izpostavljeni njihovi robotosti brez varstva starejšega brata. Saj ne, da bi se Viktorija bala drugih otrok. Oba z bratom sta bila ošabno neustrahna, kot so vsi, ki ne bodo nikoli doživeli gorja in se ga zato niti ne bodo bali. Viktoriji pa ne bo škodilo, če se bo navadila miline šibke ženske, in Herbertu ne, če se bo naučil viteštva pravega moža. Vlogi sta obema ugajali. Herbert je tu in tam poskušal druge otroke sprovcirati, da bi se topli in da bi on lahko nastopil kot Viktorijin zaščitnik. A se niso pustili sprovcirati. Z njima niso hoteli imeti nič.

Razen Olge. Tako Herbertu kot Viktoriji sta se zdelo Olgina radovednost in občudovanje, ki ju je Olga namenjala njenemu svetu, naravnost čudovita. Da sta se z njo tako hitro spoprijateljila, je bil dokaz, kako osamljena sta bila, čeprav se tega nista zavedala.

Na fotografiji so vsi trije na vrtu. Viktorija je na gugalnici, v široki obleki in s klobučkom s krajcem in cveticami, odprt ima sončnik, prekrižane noge in glavo postrani. Na njeni levi se Herbert v kratkih hlačah naslanja na gugalnico, na njeni desni pa je Olga v temni obleki z belim ovratnikom. Slednja se gledata, kakor da sta domenjena, da bosta zdaj zdaj skupaj potisnila gugalnico. Vsi trije gledajo resno in zavzeto. Posnemajo prizor iz kakšne knjige? Se Herbert in Olga klanjata Viktoriji? Ker je najmlajša? Ker zna vladati velikemu bratcu in starejši prijateljici? Karkoli že hočejo – hočejo z vso zavzetostjo in resnostjo.

Otroci so videti, kot da imajo osemnajst let, čeprav je na zadnji strani zabeleženo, da je bila slika posneta dan pred birmo. Obe dekleti sta svetlolasi, Viktorijini razprti kodri kipijo spod klobučka, Olgini ravni lasje pa so speti v figo. Viktorija ima na ustih kujav izraz, ki razodeva zlovoljnost, če v njenem svetu ni spokoja. Olga ima ob čvrsti bradi krepke ličnice in široko, visoko čelo, obraz poln moči, ki razveseljuje pogled, dlje ko ga gledaš. Dekleti zreta s težo, pripravljeni na poroko, na otroke in vodenje gospodinjstva. Mladi ženski sta. Herbert bi bil rad mladenič, a je še pobič, majhen, čokat, krepak, dvignjenih prsi in glave, a nižji od deklet, kar vedno tudi bo.

Tudi na kasnejših fotografijah Herbert rad pozira, posnema mladega cesarja. Viktorija se kmalu popolni, hrana jo spravlja s svetom, zalitost prekrije sitnobo in ji povrh daje otroško čuten šarm. Olginih fotografij dlje časa ni, le Herbertovi in Viktorijini starši so si mogli privoščiti fotografa, in Olge še na tej sliki ne bi bilo, če se po naključju ne bi ravno takrat znašla tam.

V letu po birmi je Viktorija začela moledovati, naj jo pošljejo v Königsberg (danes Kaliningrad, op. prev.) v dekliški internat. Med družabnim večerom na sosednjem viteškem posestvu ji je domača hčerka razlagala o življenju v internatu, življenju v razkošju in eleganci in kako se dekletu, ki da kaj nase, prepoveduje odraščanje med kmeti. Najprej sta bila starša proti, Viktorija pa je bila trmasta. Enako trmasto je, potem ko je njena obveljala, ostala pri svojem, da pomeni skromno življenje v internatu samo bit imenitnosti.

Olga si je želela na državno žensko učiteljišče v Posnu (danes Poznań, op. prev.). Za to bi morala na sprejemnem izpitu pokazati znanje zadnjega razreda višje dekliške šole. Z veseljem bi vsako jutro premagovala sedem kilometrov do višje dekliške šole v glavnem mestu okrožja in vsak večer sedem kilometrov nazaj. A kaj, ko ni imela niti denarja za šolo niti zagovornika, ki bi v njenem imenu zaprosil za oprostitev plačila šolnine – tako učitelj kot tudi vaški župnik sta menila, da je višja izobrazba za dekleta nekaj nepotrebnega. Zato se je odločila, da bo znanje zadnjega razreda usvojila sama.

Ko je na višji dekliški šoli poskušala ugotoviti, kaj je treba znati na koncu zadnjega razreda, so jo velikanska stavba s širokimi stopnišči, dolgimi hodniki z nešteto vrati, lahkotnost, s katero so se dekleta v odmoru med enim in drugim zvonjenjem med smehom in klepetom podila po hodnikih, in samozavest, s katero so učiteljice z dvignjeno glavo stopale v učilnice in prihajale iz njih, tako preplašile, da nazadnje vsa izgubljena ni več zmogla stopiti iz vogala na stopnišču, od koder je vse to opazovala. Dokler je ni zagledala učiteljica, ki je že končala pouk. Prisluhnila je Olginim vprašanjem, ki jih je izrekla skoraj v solzah, jo prijala pod roko in jo povedla iz šole k sebi domov.

»Verouk, nemščina, zgodovina, računanje, zemljein prirodopis, lepomis, risanje, petje, ročna dela – ti bo uspelo?«

Katekizma se je Olga učila že med birmansko pripravo, prebrala je Schillerjeve drame, Freytagove romane in Saegertovo *Zgodovino očetnjave Prusije*. Zнала je na pamet pesmi Goetheja in Mörikeja, Heineja in Fontaneja ter marsikatero iz Erkovega *Nemškega vrta poezije*. Učiteljici je eno pesem deklamirala, eno zapela in na pamet reševala računске naloge. Ta si je ogledala torbico, ki jo je Olga sama skvačkala, in po vsem tem ni več dvomila o Olginih sposobnostih pri ročnem delu, risanju in lepomis. Šibkejša je bila pri zemljepis in prirodopisu, poznala je veliko dreves, cvetlic in gob, ni pa še slišala za rodove rastlin in živali, prav tako ne za Carla von Linnéja ali Alexandra von Humboldta.

Učiteljici je bila Olga všeč. S seboj ji je dala učbenik za obči zemljepis ter za vodenje gospodinjstva in prirodopisa. Ko bo spet potrebovala kak nasvet, naj se kar oglasi. »Pa preberi mi Sveto pismo in *Fausta!*«

Herbert je vedel, da bo z osemnajstimi vstopil v pešpolk gardistov. Do takrat mora imeti opravljeno maturo. Ustrežljivo sta ga nanjo pripravljala domači učitelj in učiteljica. Njegova strast pa je pripadala streljanju in lovu, konjem, čolnom in teku. Vedel je, da ga nekega dne čaka prevzem posestva s tovarno sladkorja in pivovarno vred in da ima oče prav, ko ga uvaja v obrat in posle. A se ni videl kot posestnik in tovarnar. Videl je samo širno deželo in širno nebo. Kadar je dirjal, se ni vračal zaradi utrujenosti, ampak ker se je stemnilo in da matere ne bi skrbelo. Sanjaril je o tem, da bi tekel skupaj s soncem skozi dan, ki se ne bi nikdar končal.

Po Viktorijinem odhodu v internat sta Olga in Herbert potrebovala nekaj časa, da sta našla novo medsebojno zaupnost. Nekaj drugega je bil Olgin obisk pri njem z Viktorijo; Olga je opazila sumničave poglede staršev in je opustila obiskovanje. Herberta so jezili pomenljivi nasmehi vaščanov, ko so ga srečevali skupaj z Olgo, in se je ogibal sprehodom in veslaškim izletom, kar so prej povsem sproščeni počeli v troje.

Ker se je stari mami, enako kot učitelju in župniku, zdela višja izobrazba za Olgo odveč in ji doma, ko se je hotela pripravljati na sprejemni izpit, ni dala miru, tudi ko Olgine pomoči ni potrebovala, je Olga poleti s knjigami bežala na rob gozda, kjer je našla samotni kotic. Tam jo je obiskoval Herbert. Prihajal je s psom in včasih s puško in je Olgi pokazal lovsko prežo, kamor se je lahko hodila učiti, če je deževalo. Velikokrat ji je prinesel kakšno malenkost: sadež, kos potice, steklenico mošta.

Večinoma je pritekel v diru, brez sape legel v travo zraven nje in počakal, da neha delati. Tedaj se je njegovo prvo vprašanje glasilo: »Kaj zdaj že znaš, zjutraj pa še nisi?«

Rada mu je odgovarjala. S tem je odkrivala, kaj si je zapomnila in kaj je spet pozabila in bo morala znova prebrati. Najbolj sta ga zanimala zemljepis in

prirodoslovje in kako je mogoče živeti od tega, kar ti ponuja zemlja.

»Je mogoče jesti lišaje?«

»Islandskega že. Je zdravilo za prehlad in bolečine v trebuhu in primeren za živilo.«

»Kako se ugotovi, katera goba je strupena?«

»Gobe si moraš zapomniti, bodisi tistih tristo užitnih bodisi drugih tristo neužitnih.«

»Kakšne rastline rastejo na Arktiki?«

»V tundri raste ...«

»Ne mislim na tundro, mislim na ...«

»Na ledeno puščavo? V ledeni puščavi ne raste nič.«

Na njene prošnje ji je nosil svoje učbenike in je videla, da se pred njim nima česa sramovati. Boljši je bil samo pri jezikih; učiteljica je z njim govorila angleško in francosko, z Olgo pa nihče. Za sprejemni izpit jezikov sicer ni potrebovala, je pa hotela nekega dne odpotovati v Pariz in London, mesti, znani iz *Meyerjevega konverzacijskega leksikona*, v katerem se je znašla bolje kot Herbert.